

انجمن علمی فقه‌برای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌برای تطبیقی

Child Marriage from the Point of View of Jurisprudence and Law and its Prevention Strategies from the Criminal Law Point of View

Saber Sedghi¹, Rahmat Farahzadi*², Jebraeal Omid³

1. Ph.D Student of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Yadegar-e Imam Khomeini (RA) Branch, Islamic Azad University, Shar-e Rey, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Yadegar-e Imam Khomeini (RA) Branch, Islamic Azad University, Shar-e Rey, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Yadegar-e Imam Khomeini (RA) Branch, Islamic Azad University, Shar-e Rey, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 27-40

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0009-1489-7422

TELL: +989127254072

Email: rfarahzadi80@gmail.com

Article history:

Received: 10 Jul 2023

Revised: 16 Nov 2023

Accepted: 29 Nov 2023

Published online: 22 Dec 2023

Keywords:

Child Marriage, Prevention, Expediency, Corruption, Criminal Law.

ABSTRACT

Child marriage is one of the important issues related to children's rights, which is the subject of serious debate and disagreement. In the present paper, an attempt has been made to examine this important issue, what is the approach of jurisprudence regarding child marriage and what are the mechanisms of its prevention from the perspective of criminal law? This paper is descriptive and analytical and the mentioned question has been investigated using the library method. The results of the paper indicate that in jurisprudence, the marriage of children is accepted with the permission of the guardian and considering the best interest of the child and the absence of corruption. Although the legal age of marriage is 13 years for girls and 15 years for boys, in Iran's legal system, it is also possible to marry girls with the guardian permission. The most important mechanism to prevent child marriage is social prevention, including education and cultural promotion and awareness of parents, which is completely possible considering the condition of expediency and non-corruption. The growth of parents' awareness can create mental conditions in them that they have a more up-to-date and broader approach to the concept of children's expediency and are not willing to accept their children's marriage due to different social and cultural conditions. Because paying attention to the fact that reaching the physical and biological threshold (puberty and the start of menstruation) does not mean that a person is suitable for marriage and that children do not have the ability to analyze and evaluate a marriage and it leads to many negative consequences. In addition, it can influence the parents' view about child marriage.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Farahzadi, R; Sedghi, S & Omid, J (2023). "Child Marriage from the Point of View of Jurisprudence and Law and its Prevention Strategies from the Criminal Law Point of View". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 3(3): 27-40.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲

کودک‌همسری از منظر فقه و حقوق و راهکارهای پیشگیری از آن از منظر حقوق کیفری

صابر صدقی^۱، رحمت فرحزادی^{۲*}، جبرئیل امیدی^۳

۱. دانشجوی دوره دکتری رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)
۳. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

کودک‌همسری از موضوعات مهم مرتبط با حقوق کودکان است که محل بحث و اختلاف نظر جدی است. در مقاله حاضر تلاش شده به بررسی این موضوع مهم پرداخته شود که رویکرد فقه در خصوص کودک‌همسری چیست و سازوکارهای پیشگیری از آن از منظر حقوق کیفری کدام است؟ مقاله حاضر توصیفی - تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته شده است. یافته‌های مقاله بیانگر این امر است که در فقه، ازدواج کودکان با اجازه ولی و با توجه به مصلحت کودک و نبود مفسده پذیرفته شده است. در نظام حقوقی ایران نیز با اجازه ولی امکان ازدواج دختران وجود دارد، هرچند سن قانونی ازدواج برای دختران ۱۳ سال و برای پسران ۱۵ سال تعیین شده است. مهم‌ترین سازوکار پیشگیری از کودک‌همسری، پیشگیری اجتماعی شامل آموزش و ارتقای فرهنگی و آگاهی والدین است که باتوجه به شرط مصلحت و عدم مفسده، کاملاً امکان‌پذیر است. رشد آگاهی والدین می‌تواند شرایط ذهنی در آنها ایجاد نماید که نسبت به مفهوم مصلحت کودکان رویکرد به‌روز و گسترده‌تری داشته و باتوجه به شرایط مختلف اجتماعی و فرهنگی حاضر به پذیرش ازدواج کودکان خود نشوند، زیرا توجه به این واقعیت که رسیدن به آستانه فیزیکی و بیولوژی (بلوغ و شروع عادت ماهیانه) به معنای صلاحیت فرد برای ازدواج نیست و کودکان توانایی تحلیل و ارزیابی یک ازدواج را نداشته و تبعات منفی متعددی را به دنبال دارد، می‌تواند در دیدگاه والدین در خصوص کودک‌همسری تأثیرگذار باشد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۷-۴۰

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد از کید: ۷۴۲۲-۱۴۸۹-۰۰۹-۰۰۹

تلفن: ۰۲۱-۹۸۹۱۲۷۲۵۴۰۷۲

ایمیل: rfarahzadi80@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

کودک‌همسری، پیشگیری، مصلحت، مفسده، حقوق کیفری.

مقدمه

پدیده «کودک‌همسری» از انواع ازدواج می‌باشد که حداقل یکی از طرفین کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد. ازدواج زودهنگام کودکان به عبارتی نوعی کودک‌آزاری است. از آنجایی که این پدیده را خانواده‌ها پوشش می‌دهند و به نوعی تحت حمایت و اجبار ازدواج کودک شکل می‌گیرد، شناسایی و بررسی آن روندی بسیار پیچیده و دشوار است. زناشویی کودکان در کشور در فاصله سنی ۱۰ تا ۱۴ سال رخ می‌دهد. در این بین شاهد ازدواج دختران و پسران زیر سن قانونی هستیم که در این قبیل ازدواج‌ها بیشتر مواقع یکی از زوجین بزرگسال است. آمار دقیقی در مورد ازدواج کودکان در کشور وجود ندارد، اما هستند کودکانی که در اوج روزهای کودکی وارد مراحل جدی زندگی مشترک می‌شوند و حال باید نقش‌های را ایفا کنند که روزی در خاله‌بازی خود اجرا می‌کردند. به دلیل این که ازدواج در سنین پایین روزبه‌روز در حال افزایش است، از آنجا که طبق قوانین عمومی ازدواج امری بزرگسالانه است که کودکان و نوجوانان آمادگی و صلاحیت آن را ندارند، ازدواج کودکان امری غیراخلاقی، ظالمانه و خارج از مصلحت کودکان و جامعه ارزیابی می‌شود. ازدواج عامل پیدایی خانواده است، ولی ازدواج زودهنگام کودکان یا کودک‌همسری می‌تواند منجر به بروز اختلالاتی در پیدایش و شکل‌گیری خانواده‌های جدید و همچنین خود شخص گردد. در ازدواج مرحله اول انتخاب همسر است، در حالی که یک کودک معیارهای انتخاب همسر را نمی‌داند و به بلوغ عاطفی و روانی نرسیده است و مهارت‌های لازم برای فرزندپروری و تربیت کودک خود را ندارد. ضعف دانش و آگاهی کودک در خصوص برخی از مسائل نظیر روابط اجتماعی نیز به همراه پذیرش مسؤلیت فرزندداری و فرزندپروری، بی‌شک انجام وظایف و مسؤلیت‌ها را دشوارتر می‌سازد و در نهایت حتی نوجوانان از منظر اقتصادی برای هدایت خانواده از توانمندی لازم برخوردار نیستند. عدم اطلاع در خصوص برخی مسائل، از جمله جنسی نیز تفاهم و سازگاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد و سبب عدم احساس امنیت عشق و محبت در زندگی می‌شود و باعث رواج خشونت و پرخاشگری را می‌گردد. دختران کم‌سن‌وسال نه از لحاظ

جسمی و نه از لحاظ احساسی آمادگی تبدیل شدن به زن و مادر را ندارند. این کودکان بیشتر در معرض خطر عوارض خطرناک دوران بارداری و زایمان و انواع مختلف بیماری‌ها هستند. بارداری در سنین پایین همچنین باعث می‌شود که بیشتر به بیماری‌های عفونی دچار شوند و مرگ‌ومیر در این دختران هم بیشتر است. وضعیت شیردهی این افراد هم خوب نیست، چون اطلاعات کمی دارند و بچه‌هایشان بیشتر از بچه‌های زنان دیگر دچار توقف رشد می‌شوند. در نهایت کودک‌همسران نمی‌توانند مادران خوبی برای نوزادان خود باشند. با علم به این موضوع که کودکی دوران رشد و شکل‌گیری شخصیت است و انواع کودک‌آزاری در این سال‌های حساس و مهم به رشد و سلامت آنان آسیب‌های جدی می‌رساند، می‌توان به این نتیجه رسید که کودکان آزرده‌دهنده در همه جنبه‌های رشد مانند جسمی، ذهنیت روانی و اجتماعی با مشکلات و نارسایی‌های فراوانی روبه‌رو خواهند شد. صرف‌نظر از آسیب‌های اجتماعی این‌گونه ازدواج‌ها برای نظام سلامت کشور هم بی‌هزینه نیست و تبعات منفی زیادی را به دنبال دارد. یکی از تبعات منفی این‌گونه ازدواج‌ها شکل‌نگرفتن فیزیولوژی زن هنگام بارداری است که در مواردی حتی منجر به مرگ مادر یا نوزاد می‌شود، وجود عوارض و خطرات بارداری در سن بلوغ برای کودک‌همسران بسیار زیاد می‌باشد و به دلیل آناتومی، تکامل‌نیافتگی و خونریزی عفونت و مرگ را تجربه می‌کنند. در خصوص کودک‌همسری پژوهش‌های متعددی انجام شده است: مهدیه امراللهی‌نیا، فرج‌الله هدایت‌نیا گنجی و جواد حبیبی‌تبار، در مقاله‌ای به بررسی خاستگاه‌های خسارت معنوی ناشی از کودک‌همسری در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران پرداخته‌اند (امراللهی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸). کامیل احمدی نیز در مقاله‌ای، چالش‌های ازدواج زودهنگام کودکان در ایران از منظر حقوقی و دینی را بررسی کرده است (احمدی، ۱۴۰۰: ۱۳۶). همچنین فاطمه چنانی، فاطمه رضایی‌فرد، فاطمه جلالی و سارا جهانگیری، در مقاله‌ای، علل و آسیب‌های کودک‌همسری را مورد بررسی قرار داده‌اند (چنانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۳). در مقاله حاضر، اما تلاش شده این سؤال مهم بررسی شود که رویکرد فقه و حقوق

۲- اسلام بدین‌معنا که ولی کودک کافر و مرتد نبوده و مسلمان باشد (طوسی، ۱۳۸۷: ۶۶/۴۰؛ عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۰۳: ۵۲۶/۱؛ بحرانی، ۱۳۶۳: ۹۰/۲۵). مستند فقها در این زمینه این آیه و روایت می‌باشد: «ولن يجعل الله للكافرين على المسلمين سبيلا» (نساء/۱۴۱) و «الاسلام يعلو ولا يعلى عليه» (حر عاملی، ۱۳۹۱: ۳۷۶/۳۲). بنابراین چو کافر بر مسلمان ولایت ندارد، در صورتی که ولی کودک کافر شود، ولایت او از بین می‌رود.

۳- عدالت: گروهی از فقیهان این شرط را در سرپرست لازم دانسته‌اند، از جمله طوسی (طوسی، ۱۳۸۷: ۱۰۴/۴)، علامه حلی (علامه حلی، ۱۴۰۳: ۲۵/۴۴)، شیخ یوسف بحرانی (بحرانی، ۱۳۶۳: ۹۳/۲۵).

شماری دیگر از فقیهان نیز عدالت را لازم نمی‌دانند، از جمله (فخرالمحققین، ۱۳۸۷: ۲۶۵/۳) و صاحب جواهر (نجفی، ۱۳۶۷: ۲۷۹/۳۱)، برخی از فقیهان نیز فاسق‌نبودن را شرط دانستند نه عدالت را (عاملی (شهید ثانی)، ۱۴۰۳: ۵۸۲/۱).

۴- رشد: قدرت تمیز، هم‌کفوبودن و درک مسائل نکاح از شروط ولی است. بنابراین پیرمردی که جاهل به مصالح نکاح است، نمی‌تواند اعمال ولایت کند.

۵- غبطه به‌معنای رعایت مصالح مولی‌علیه می‌باشد، صاحب مفتاح‌الکرامه این شرط را میان مسلمانان در امور مالی متفق علیه خوانده است.

۶- در ولایت بر اموال حفظ و استیفای مال واجب است. برخی از فقیهان این شرط را تحت عنوان رعایت مصلحت لازم می‌دانند، نتیجه این‌که تأسیس ولایت قهری، به مفهوم سلطه و اقتدار بر امور فرزند محجور است، لیکن درحقیقت به مسؤولیت سرپرستی، حمایت، مراقبت و حفظ صلاح و رعایت مصالح مولی‌علیه معنی می‌شود و در قانون مدنی به تبعیت از قول مشهور فقها، سمت ولایت قهری برای پدر و جد پدری در عرض یکدیگر منظور شده است و عنصر مهمی که اختیار ولایی پدر را محدود و منضبط می‌سازد، مصلحت و حفظ صلاح مولی‌علیه است و ملاک وجود مصلحت برای صغیر می‌باشد.

نسبت به کودک‌همسری چگونه بوده و راهکارهای پیشگیری از آن از منظر حقوق کیفری چیست؟ به‌منظور بررسی سؤال مورد اشاره، ابتدا کودک‌همسری از منظر فقه و حقوق بررسی شده و سپس به روش‌های پیشگیری از کودک‌همسری در حقوق کیفری پرداخته شده است.

۱- کودک‌همسری از منظر فقه

ازدواج کودکان با اجازه پدر و جد پدری از سوی عموم فقها پذیرفته شده است (طرابلسی، ۱۴۰۶: ۱۶۷)، اما ازدواج کودک منوط به رعایت شرایطی است که در ادامه بررسی می‌شود:

۱-۱- ولایت

از دید فقها، تزویج کودکان منوط به اجازه ولی است (حر عاملی، ۱۳۹۱: ۲۰۷/۱۴-۲۰۸). مرحوم کلینی در جلد پنجم اصول کافی، روایاتی را از امام رضا (ع) نقل کرده است، مبنی بر جایزبودن تزویج دختر صغیر توسط پدرش (کلینی، ۱۳۶۵: ۳۹۴/۵)، همچنین شیخ حر عاملی در جلد بیستم وسائل الشیعه، روایاتی مؤید این موضوع نقل کرده است (حر عاملی، ۱۳۹۱: ۲۷۷/۷-۲۲۰). به‌علاوه این‌که این نظریه مورد اجماع فقهای امامیه (علامه حلی، ۱۴۱۳: ۵۸۷/۲-۵۸۶) و حتی فقیهان اهل سنت (ابن قدامه، ۱۴۰۳: ۳۷۹/۲) واقع گشته است و در مجموع امکان ابزار هیچ‌گونه تردیدی به آن فراهم نیست. تقریباً در همه فرق، اسلامی فی‌الجمله تزویج کودک را جایز شمرده‌اند، شیخ مفید می‌نویسد: «در صورتی که پدر دختر صغیرش را شوهر داد، در هنگام بلوغ اختیار فسخ ندارد» (مفید، ۱۴۱۰: ۲۴۷).

فقها برای اعمال ولایت شرایطی قائل شده‌اند که عبارت‌اند از:

۱- عقل: بدون شک عقل جزء شرایط ولی است، زیرا ولایت به‌منظور مصلحت مولی‌علیه جعل شده و فلسفه‌اش این است که کودک از درک مصلحت خود عاجز است، شخص خردمندی او را سرپرستی می‌کند، طبیعی است که محجور شایستگی اداره اموال فرزند خود را از دست دهد، پس ناچار باید تا پایان حجر سمت او را به دیگری سپرد (عاملی کرکی (محقق ثانی)، ۱۴۱۴: ۳۰۵/۱).

۲-۱- رعایت مصلحت

مصلحت در مقابل مفسده به معنای خیر صلاح و منفعت است (شرتونی، ۱۴۰۳: ۶۵۶/۱). مصلحت عبارت است از جلب منفعت و دفع ضرر، یعنی مفسده و برای آن جانب ایجابی که ایجاد منفعت و جانب سلبی که همان دفع مفسده است، وجود دارد و گاه مصلحت تنها بر جانب ایجابی خود اطلاق می‌شود، چنانچه در قول فقها آمده است: «دفع مفسده بر جلب مصلحت مقدم است» (زیدان، ۱۳۹۰: ۱۹۸). مصلحت جلب منفعت و دفع ضرر است و حکم تکلیفی وجوب نشانگر وجود مصلحت ملزمه و حکم تکلیفی حرمت بیانگر مفسده ملزمه و تامه است (وکیل‌زاده، ۱۳۸۱: ۶).

قول به لزوم رعایت مصلحت مطابق نظر عده‌ای از فقهای است که به ادله‌ای همچون آیات روایات و اجماع تمسک جسته (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۳۳/۲-۳۵) و بیان نموده‌اند: «در مورد رعایت عدم مفسده در تزویج کودکان شبهه‌ای وجود ندارد، زیرا ولایت «ولی» مطلق نیست، بلکه برای عدم تضرر احتمالی به کودکان جعل شده و در غیر این صورت عقد فضولی و منوط به تنفیذ کودک پس از بلوغ است، ولی مقتضی احتیاط رعایت مصلحت است، زیرا اصل استصحاب اقتضا دارد تا زمانی که مصلحت رعایت نشود، عقد نکاح واقع نمی‌شود. در اینجا منظور از مصلحت مطلق مصلحت است نه نوع خاصی از آن» (موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱: ۱۰۵). بعضی دیگر از فقها گفته‌اند: «در تزویج کودک به ولایت پدر و جد پدری، رعایت عدم مفسده شرط صحت است، در غیر این صورت عقد مانند عقد، بیگانه فضولی و صحت آن منوط به اجازه کودک پس از بلوغ می‌باشد و احتیاط بر رعایت مصلحت است» (موسوی خمینی، ۱۳۶۳: ۲۵۵/۲). دیگر فقها، نیز حکم به احتیاط و رعایت مصلحت داده‌اند (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶: ۴۵۶/۱۴؛ سبزواری، ۱۴۱۳: ۲۶۹/۲۴).

برخی فقهای معاصر بیان نموده‌اند: «موضوع ولایت بر تزویج کودکان با فرض وجود یا عدم وجود مصلحت عوض شده است.» امروزه کمتر اتفاق می‌افتد در تزویج صغار کودک مخالفت خود را ابراز نکند و همین خوف از مخالفت، مفسده است، پس اجازه دهید کودک پس از بلوغ و حتی مدتی پس

از آن، زمانی که رشد عقلی و منطقی در او پدید آمد، ازدواج کند، در زمان حاضر فقها اذن عقد نکاح صغیر و صغیره را اجازه ندهند، چون مفسده دارد. در اینجا حکم ثابت است، ولی موضوع عوض شده و با تغییر موضوع، حکم نیز تغییر می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۳۵/۲). وی در جای دیگر قائل شده است در عصر حاضر تزویج صغیر و صغیره به وسیله، اولیاء مطلقاً اشکال دارد، زیرا مطابق غبطه و مصلحت آن‌ها نیست (مکارم شیرازی، ۱۴۲۸: ۱۴۴). می‌توان گفت که مصلحت در امر تزویج، یعنی تزویجی که انسان را به آرامش روحی و جسمی برساند، لذا در تزویج، ولایی ولی نمی‌تواند تمام توجه خود را به امور مادی معطوف داشته و تنها کثرت مهر و توانایی مالی زوج را در نظر بگیرد. از آنجا که مصلحت صغیر در چارچوب حیثیتش تعریف می‌شود، ولی قهری باید در چارچوب حیات صغیر به مصلحت‌اندیشی همت بگمارد. آنچه مسلم است، این‌که ازدواج دربرگیرنده مسؤولیت است و این مسؤولیت نباید به حیات صغیر لطمه‌ای وارد نماید، چراکه بالاترین مصلحت کودک حیات کودک است.

۳-۱- عدم مفسده

اکثر مراجع تقلید معاصر، نیز در کتب توضیح المسائل خود جواز ازدواج کودک را نبود مفسده دانسته‌اند (موسوی خمینی، ۱۳۶۳: ۲۵۴/۲). ابن‌براج و ابن‌زهرة نیز حکم فوق را تأیید کرده‌اند (طوسی، ۱۴۰۹: ۳۵۳/۳؛ حسینی مراغی، ۱۴۱۸: ۳۵۳/۲؛ انصاری، ۱۴۱۷: ۵۴/۲). بر این اساس، در مورد ازدواج کودکان، ولی قهری باید در تزویج صغیر عدم وجود مفسده را در نظر داشته باشد. فقها با استناد به عمومات ادله نفی ضرر، از جمله آیات روایات و مانند آن بر این امر اجماع دارند و معتقدند: اگر فردی با وجود مفسده، فرزند خویش را به تزویج دیگری درآورد، عقد باطل است (نراقی، ۱۴۱۵: ۱۶۷/۱۶)، ولی در رابطه با لزوم رعایت مصلحت یا کفایت نبود مفسده در تزویج صغار بین فقها اتفاق قول وجود ندارد، عده‌ای از فقها رعایت مصلحت را لازم و گروهی دیگر صرف نبود مفسده را کافی دانسته‌اند که به ترتیب بیان می‌شوند.

درواقع در مقابل قائلین به لزوم رعایت مصلحت برای صحت تزویج صغار گروه دیگر از فقها با استناد به اجماع، قاعده

باشد، عقد صحیح و مهریه غیرنافذ است و اگر صغیر یا صغیره پس از بلوغ مهر را تنفیذ نکنند، مهرالمثل جایگزین آن می‌شود» (موسوی خمینی، ۱۳۶۳: ۲/۲۵۵؛ موسوی گلپایگانی، ۱۴۱۳: ۲/۳۱۸؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۵: ۳۰۷). صاحب کتاب جامع‌الشرایع می‌نویسد: «برای دختری که به کمتر از مهرالمثل تزویج شده است، مهرالمثل جایگزین می‌شود و برای پسری که مهریه بیشتر از مهرالمثل زوجه بر ذمه او تعیین شده باشد، مقدار زیاده ساقط و مهرالمثل جایگزین آن می‌شود» (حلی، ۱۴۰۵: ۴۴۲). بعضی از فقها در این باره نوشته‌اند: «اگر «ولی» پسر را به مازاد بر مهرالمثل و یا دختر را به مادون مهرالمثل تزویج کند عقد نسبت به مهریه نافذ نیست، چون چنین عقدی برای آن‌ها ضرر محسوب می‌شود» (شبیری زنجانی، ۱۴۱۹: ۱۲/۴۱۹۵) و در ادامه توضیح داده است: «تزویج صغیره به کمتر از مهرالمثل تنها عدم‌النفع نیست، بلکه در عرف ضرر به حساب می‌آید، زیرا کودک مهریه را مجانی به‌دست نیاورده، بلکه در مقابل استقلال و امور دیگر را از دست داده و در اختیار زوج گذاشته است و اگر در قبال آن، مهریه کمی به‌دست آورد، عرف او را متضرر به حساب می‌آورد» (شبیری زنجانی، ۱۴۱۹: ۱۲/۴۱۹۶). برخی دیگر از فقها نیز بیان نموده‌اند: «مهریه‌المسمی برای صغیره واجب می‌شود، به‌خاطر قول خداوند: *فَإِنْصَفْ مَا قَرَضْتُمْ*؛ نصف آنچه را که تعیین کرده‌اید، به آن‌ها بدهید» (بقره/۲۳۷) و در این آیه بین کمتر یا بیشتر از مهرالمثل تفاوتی قائل نشده است (طبرسی، ۱۴۱۰: ۲/۱۶۸). در کتاب شرح شرایع آمده است: «در مورد تعلق حق فسخ به کودک بعضی فقها قائل بر داشتن حق فسخ برای کودک شده‌اند و در مورد این که حق فسخ به مهر تعلق دارد و یا عقد نکاح دو حالت وجود دارد، اگر تزویج صغیره به کمتر از مهرالمثل با رعایت مصلحت او بوده و همسر او هم‌کفو و صالح باشد و ولی کودک بیم داشته باشد، در آینده نتواند صغیره را به پسری صالح و هم‌کفو بدهد، در این صورت صغیره حق اعتراض ندارد، لیکن در صورتی که احتمال داشته باشد برای صغیره زوجی صالح و هم‌کفو پیدا شود، در این صورت برای او حق فسخ به عقد نکاح وجود دارد، به این دلیل که عقد مورد تراضی شامل مهرالمسمی نیز می‌شود و مهر تعیین‌شده برخلاف مصلحت

اصاله‌الفساد، عموماً لاضرر و انصراف (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۲/۳۳). رعایت عدم مفسده در ازدواج مولی‌علیه را کافی دانسته‌اند. بعضی از این فقها نقل کرده‌اند برای صحت عقد نکاح نیاز به احراز وجود مصلحت نیست و صرف نبود مفسده کفایت می‌کند (عاملی، ۱۴۱۳: ۱۵۵) و عده دیگر، رعایت کفو از جهت مهر را کافی دانسته و گفته‌اند: «پس از بلوغ برای زوجه، حق فسخ نیست، خواه مصلحت یا اعم از نبود مفسده و مصلحت باشد» (انصاری و دزفولی، ۱۴۱۵: ۱۶۸). بعضی نیز بیان نموده‌اند: «نزد عقلا، نداشتن مفسده هنگام وقوع عقد نکاح شرط صحت آن است در غیر این صورت عقد صحیح نیست، مگر با اجازه کودک پس از بلوغ» (موسوی خویی، ۱۴۱۰: ۲/۲۶۱). در کلام تمام فقها تزویج کودک همراه مفسده پذیرفته نشده، بعضی از فقها تزویج کودکان را با رعایت نبودن مفسده برای کودک پذیرفته و بعضی دیگر احتیاط را رعایت مصلحت دانسته‌اند. نظر نگارنده بر این است فقهای که عمل به احتیاط را ذکر کرده‌اند، نظرشان بر عام‌تر بودن مصلحت است، زیرا مصلحت به احتیاط هم نزدیک است. با این توضیح که ممکن است در امری مفسده نباشد، ولی مصلحت هم نباشد، بنابراین حتی‌الامکان بایستی مصلحت رعایت گردد.

۲- معیارهای تشخیص مصلحت و مفسده

تشخیص مصلحت و مفسده دارای معیارهای مختلفی است. برای تبیین معیار مالی، مهریه و تأمین نفقه مورد بحث قرار می‌گیرند، ارتباط مهر با موضوع مورد بحث این است که در تزویج کودکان اختیاری برای کودک در تعیین مهر وجود ندارد، ولیکن پس از وقوع عقد نکاح مهریه یکی از تکالیف برعهده زوج و یکی از حقوق زوجه محسوب می‌شود، سؤال این است که باتوجه به اهمیت اموری نظیر فضایل اخلاقی و امثال آن، ولی قهری در چه مواردی موظف به رعایت مصلحت مالی کودک است؟ فقهای امامیه، بین عقد و مهر، تفصیل داده و این دو را جدا از هم دانسته‌اند، عده‌ای از فقها نظر داده‌اند: «اگر «ولی» صغیره را به کمتر از مهرالمثل و یا صغیر را به بیشتر از مهرالمثل به ازدواج دیگری درآورد و مصلحتی در آن باشد، عقد و مهریه صحیح و لازم هستند، ولیکن اگر در تزویج کودک و نه در مهر تعیین‌شده مصلحت

نمی‌گیرند، در صحیح‌ه هشام بن حکم از امام صادق (ع) در جواب به سائل نقل شده: «زمانی که کودکان را در خردسالی به تزویج هم درمی‌آورید، امیدی به انس و الفت آن‌ها نمی‌رود» (کلینی، ۱۳۶۵: ۳۹۸/۵). امام (ع) نیز در جواب این کار را تحسین نکرده‌اند، بلکه عدم سازگاری زوجین خردسال در بزرگسالی را مطرح کرده‌اند. علاوه‌بر این در سیره نبوی رسول اکرم (ص) درباره ازدواج حضرت فاطمه (س) گفته شده پیامبر (ص) موضوع خواستگاری حضرت علی (ع) را با حضرت فاطمه (س) در میان گذاشتند و ایشان را به ازدواج با حضرت علی (ع) اجبار نکردند (طوسی، ۱۴۱۴: ۴۰-۳۹). در متون حقوقی نیز، من‌باب وظایف زن و مرد به یکدیگر آمده است: «خانواده محیطی است که در آن زن و مرد با یکدیگر جهت تعالی خانواده معاضدت و همکاری دارند» (ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی).

بعضی از محققین در مورد آسیب‌هایی که کودک‌همسری می‌تواند بر روان کودک داشته باشد، معتقد هستند: ازدواج در سنین پایین اغلب منجر به جدایی از خانواده و دوستان تعامل با همسالان از دست‌دادن فرصت‌های آموزشی و آزادی می‌شود. بیشتر کودکان دختر بعد از ازدواج ترک تحصیل می‌کنند که این امر سبب می‌شود ازدواج در دوران کودکی یا نوجوانی، تبعات منفی و جبران‌ناپذیری مانند آسیب‌های روانی اجتماعی و زیستی بر آینده هر دو جنس تحمیل کند (افتخارزاده، ۱۳۹۴: ۱۱۳). ازدواج در سنین پایین و قبل از بلوغ فکری کودک را با دنیایی از انتظارات و نیازهای برآورده نشده، مواجه می‌کند که به مرور زمان اثرات روحی و روانی خود را بر فرد می‌گذارد. ازدواج کودکان در سنین انجام می‌شود که کودک به بلوغ فکری و روحی نرسیده، دوران کودکی و نوجوانی خود را به‌درستی طی نکرده است و به مرور زمان فرد دچار بیماری‌های روحی و آسیب‌های اجتماعی می‌شود؛ عدم آمادگی جسمی کودک به‌خصوص در سنین ده تا پانزده‌سالگی و عدم آمادگی روانی در پذیرش آگاهانه یا ناآگاهانه همسر به‌خصوص پذیرش مردان بزرگسال یا جوان از سوی دختران خردسال، زمینه آسیب‌های جسمی و روانی آن‌ها را فراهم می‌کند (افتخارزاده، ۱۳۹۴: ۱۱۳-۱۱۴).

صغیره است و بنا بر احتمال قوی عقد از اصل باطل است، زیرا تصرف ولی منوط به جایی است که مصلحت صغیره را رعایت کند» (موسوی عاملی، ۱۴۱۱: ۸۸/۱-۸۹). در قانون مدنی درخصوص زمانی که مهریه در ازدواج کودک بیشتر یا کمتر از مهرالمثل باشد و زوج یا زوجه آن را به مصلحت خود نداند، ماده‌ای نیامده است تنها در ماده ۱۰۷۳ قانون مدنی مقرر شده، اگر وکیل از آنچه موکل راجع به مهر معین کرده تخلف کند، صحت عقد منوط بر تنفیذ موکل خواهد بود؛ طبق این ماده در قانون مدنی کشور ایران مهریه و عقد، هر دو در صورت عدم رعایت مصلحت موکل غیرنافذ هستند، لیکن در سایر مواد قانون مدنی مانند مواد ۱۱۰۰ و ۱۰۹۳ ق.م. عقد نکاح و توافق بر مهر دو مطلب جداگانه است و نفوذ مهر تأثیر بر اصل نکاح ندارد. به نظر نگارنده زمانی که نفقه و هزینه زندگی زوج صغیر توسط ولی قهری تأمین شود، ممکن است از نظر مالی مشکلی پیش نیاید، ولی هنگامی که کمکی صورت نگیرد، حتی در صورتی که کودک بالغ شود و تا چند سال اول پس از بلوغ تأمین معاش از نظر مالی سبب مفسده و ضرر کودک می‌شود، زیرا وظیفه تأمین معاش و هزینه زندگی می‌تواند زوج نوجوان را مجبور به ترک تحصیل، انجام مشاغل کاذب و موارد مشابهی کند که کمترین آسیب آن از دست‌دادن فرصت‌های بهتر زندگی است. علاوه‌بر آن، این شرایط می‌تواند سبب مضیقه برای زوجه صغیره شود. با توجه به آنچه بیان گشت، سؤالی که به ذهن می‌رسد، این است که به صرف رعایت مصلحت کودک من‌باب امور مالی می‌توان عقد نکاح را به مصلحت دانست یا باید به جنبه معنوی و عاطفی ازدواج توجه شود؟ به عبارت دیگر صرف رعایت مصلحت مالی مانند مهر و نفقه کافی است یا باید به بعد عاطفی آن‌هم به همان اندازه توجه کرد؟ به این خاطر به ملاک دیگر که مصلحت روان است، پرداخته می‌شود.

درخصوص روابط عاطفی گفته‌شده، عشق محبت و همبستگی روحی و عاطفی میان زن و مرد آن‌ها را به‌سوی تأمین سعادت و خوشبختی یکدیگر سوق می‌دهد. این خصوصیات ضامن بقای خانواده است (منتظری نجف‌آبادی، ۱۴۲۷: ۲۲۶-۲۲۵)، در کلام ائمه (ع) این موارد بیان شده‌اند (حر عاملی، ۱۳۹۱: ۲۴/۲۰). در تزویج کودکان این موارد مورد توجه قرار

در مقابل فقهای دیگر بیان نموده‌اند: «سایر استمتاعاتی که منشأ ورود ضرر به کودک نیست جایز است، اما اگر همین‌ها نیز، سبب ورود ضرر شوند نباید جایز شمرده شوند» (شبیبری زنجانی، ۱۴۱۹: ۱۴۹۹/۵). بعضی دیگر قائل گشته‌اند: «برخی از متأخرین و معاصرین به جواز سایر استمتاعات تصریح کرده‌اند، ولی انصاف در این است که این حکم را با عمومیتی که برای آن ذکر شده، نمی‌توان پذیرفت، زیرا بعضی از استمتاعات از کودک قبیح عقلایی دارد، مانند استمتاع از زوجه شیرخوار، حسن و قبیح عقلی در اینجا حاکم است، لذا عمومات استمتاع از زوجه باید موافق با عرف عقلا باشد» (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴: ۱۳۵/۲). به نظر نگارنده آسیب جسمی و روحی بر هم تأثیر دارند، یعنی آسیب جسمی می‌تواند منشأ آسیب روحی شود، به این دلیل در ازدواج کودکان باید آسیب جسمی را باتوجه به تأثیر آن بر روحیه افراد مدنظر قرار داد.

۳- کودک‌همسری از منظر حقوقی

بحث تزویج کودکان و تعیین حداقل سن برای تشکیل خانواده برای اولین بار در سال ۱۳۱۳ طی ماده واحدهای مطرح گشت. در این ماده مقرر شده بود نکاح دختران قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام و نکاح پسران قبل از رسیدن به ۱۸ سال تمام ممنوع است، در مواردی که مصالحی اقتضا کند با پیشنهاد مدعی‌العموم و تصویب محکمه معافیت از شرط سن اعطا می‌شود، ولی این معافیت به دختران زیر ۱۳ سال و پسران زیر ۱۵ سال اعطا نمی‌شود.

افزایش ازدواج نوجوانان و طلاق‌های آن‌ها سبب انتقاد به این ماده شد و قانون‌گذار را واداشت که تحت ماده ۲۳ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۵۳ سعی در تعدیل ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی داشته باشد، در اصلاح این ماده ذکر شد: «ازدواج دختر قبل از رسیدن به سن ۱۸ سال تمام و پسر قبل از رسیدن به سن ۲۰ سال تمام ممنوع است؛ دختران بالای ۱۵ سال با ارائه گواهی دادگاه معاف از این شرط هستند.» این اصلاح با عرف آن زمان و نیاز جوانان همخوانی نداشت، بنابراین اصلاح ماده نیز نتوانست انتقادات به این ماده را پایان دهد. بعد از انقلاب جمهوری اسلامی، در سال ۱۳۶۱ بار دیگر ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی بدین‌صورت مورد اصلاح قرار گرفت:

باتوجه به آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد در بحث تزویج صغار باید به عواطف و روحیات خاص کودکان توجه داشت که این مهم جزء با مساعدت روان‌شناسان و پزشکان کودک به‌دست نمی‌آید و نمی‌توان تنها داشتن حق فسخ بعد از بلوغ را برای حفظ حقوق کودک کافی و وافی دانست، زیرا یقیناً اطرافیان نیز سعی بر پذیرش ازدواج از جانب کودک را دارند که این خود اختیار نظرخواهی آزادانه را سلب می‌کند.

در رابطه با مفاصدی که ممکن است در ازدواج کودکان به‌وجود بیاید، در کتب فقهی بیشتر به مفاصد جسمی که ممکن است به سبب زوجیت برای کودک به‌وجود آید، پرداخته شده است؛ فقهای امامیه قائل هستند نزدیکی با زوجه صغیره قبل از نه‌سالگی، آزاد باشد یا عبد مطلقاً در ازدواج دائم و منقطع جایز نیست (طباطبایی یزدی، ۱۴۰۹: ۸۱۱/۲)، لیکن درباره استماعاتی غیر از وطی، زوجه اختلاف‌نظر وجود دارد؛ گروهی از فقها حکم به جواز آن داده و گروه دیگر، حکم به عدم جواز آن صادر کرده‌اند. قائلین به جواز استمتاع غیروطی از زوجه صغیره معتقدند: «علت جواز استمتاع غیر از وطی، عمومات ادله جواز استمتاع از زوجه است و از این عمومات وطی زوجه نابالغ به علت وجود دلیل خارج شده است و سایر استمتاعات باقی هستند» (اشتهاردی، ۱۴۱: ۱۶۵/۲۹). برخی دیگر افزوده‌اند در مجازبودن سایر استمتاعات از زوجه صغیره، اصل اباحه و جواز دلالت دارد، زیرا در غیر این صورت برای جواز نکاح صغار وجهی باقی نمی‌ماند و فایده بر آن مترتب نخواهد بود، روایات نیز تنها از وطی و دخول قبل از نه‌سالگی که سبب ورود عیب می‌شود، منع کرده‌اند، اما اگر سایر استمتاعات مانند وطی در نظر گرفته و گفته شود، قبل از نه‌سال حق سایر استمتاعات نیز وجود ندارد. لازم است اصل مشروع‌بودن نکاح کودکان، نهی شود، درحالی‌که در روایات از تزویج کودکان نهی نشده و تنها از نزدیکی و دخول موجب عیب منع شده است (موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱: ۲۴-۲۵). بعضی دیگر اطلاق، ادله اصل بر جواز و اتفاق نظر فقها را از دلایل این گروه از فقها، عنوان کرده‌اند (سبزواری، ۱۴۱۳: ۷۳/۲۴).

در این قانون که ۵۱ ماده و ۱۵ تبصره دارد، مستقیماً به کودک‌همسری اشاره‌ای نشده، اما آسیب‌هایی که می‌تواند از پیامدهای کودک‌همسری باشد، مورد توجه واقع شده است. این آسیب‌ها عبارت‌اند از: بی‌توجهی و سهل‌انگاری که مفهومی وسیع است و برای حمایت از کودکان در این قانون توجه شده است. منظور از کوتاهی و سهل‌انگاری، بی‌توجهی والدین در انجام تکالیفی است که در قبال کودکان خود موظف به انجام آن هستند. بهره‌کشی اقتصادی و معامله کودک نیز که می‌تواند یکی از عوامل وقوع کودک‌همسری باشد، از دیگر آسیب‌هایی است که در این قانون مورد توجه قرار گرفته است.

اما شاید یکی از مهم‌ترین بخش‌های این قانون که می‌توان از آن، جهت پیشگیری از کودک‌همسری استفاده نمود، ماده ۸ و ۱۰ این قانون است. ماده ۸ مقرر به توجه این قانون به امر تحصیل طفل و نوجوان و حدود حمایت از کودکانی که از تحصیل بازمانده‌اند، می‌باشد. همچنین به بهزیستی و دادستان اجازه داده شده تا در صورت نیاز نسبت به این مسأله اقدام کنند، ماده ۱۰ نیز مصرح به جرم‌شناسی آسیب‌های جنسی به کودکان و نوجوانان است که از شایع‌ترین و خطرناک‌ترین پیامدهای کودک‌همسری می‌باشد.

۴- پیشگیری از کودک‌همسری در فقه امامیه

اشاره شد که رعایت مصالح عالی‌ه کودک از مهم‌ترین شرایط اجازه ازدواج کودک از سوی ولی است (اسلامی، ۱۳۸۶: ۵۶). مطابق این شرط اساسی والدین کودک می‌توانند تعریفی موسع از مصالح عالی‌ه کودک و مؤلفه و مصادیق مصلحت مورد اشاره داشته باشند. از دیدگاه شریعت اسلام انسان در هر سنی از کرامت برخوردار است. خداوند در آیه ۶ سوره نساء می‌فرماید: «و یتیمان را [نسبت به امور زندگی] بیازماید تا زمانی که به حد ازدواج برسند، پس اگر در آنان رشد لازم را یافتید، اموالشان را به خودشان بدهید.» همان‌گونه که به‌خوبی مشهود است، به‌موجب آیه شریفه مزبور، مسأله بلوغ نکاح و رشد قابل‌تأمل می‌باشد. از آنجا که ازدواج یکی از حساس‌ترین وقایع زندگی انسان محسوب می‌شود و نیز از مهم‌ترین نهادهای حقوقی است، بی‌تردید مستلزم قدرت و شایستگی

«نکاح قبل از بلوغ ممنوع است و در تبصره این ماده سن بلوغ پسران ۱۵ سال تمام قمری و سن بلوغ دختران ۹ سال تمام قمری تعیین شد.» با این حال سن بلوغ دختران در این ماده با عرف جامعه ایرانی سازگار نبود. علاوه بر این در این ماده در مورد مرجع تشخیص مصلحت کودک صحبت نشده بود که موجب تزویج کودک توسط ولی و با صلاحدید او می‌شد (عباسی سرمدی و زنگی، ۱۳۹۴: ۲۰-۱۹).

در سال ۱۳۸۱ پس از تلاش نمایندگان برای بالابردن سن ازدواج و اختلافی که بین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان در این مورد به‌وجود آمد، مجمع تشخیص مصلحت نظام در مقام رفع اختلاف بین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان ماده ۱۰۴۱ ق.م. را این‌گونه اصلاح کرد: «عقد نکاح دختر قبل از رسیدن به سن ۱۳ سال تمام شمسی و پسر قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی منوط است به اذن ولی به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح.» طبق ماده مورد اشاره قانون مدنی ایران ازدواج کودکان با اجازه والدین و مجوز دادگاه امکان‌پذیر است. مع‌ذک در مواردی که مصالحی اقتضاء کند با پیشنهاد مدعی‌العموم و تصویب محکمه ممکن است استثنای معافیت از شرط سن اعطاء شود، ولی در هر حال این معافیت نمی‌تواند به اثباتی داده شود که کمتر از ۱۳ سال تمام و به ذکوری شامل گردد که کمتر از ۱۵ سال تمام دارند. در کل در حقوق ایران به استناد ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی سن ازدواج دختر در کشور ۱۳ سال در نظر گرفته شده است، ضمن این که سن ۱۳ سال برابر قوانین و مقررات سن بلوغ و رشد دختر در نظر گرفته شده است و ازدواج زیر این سن قانونی به‌شمار نمی‌آید، مگر به اذن ولی آن هم به شرط رعایت مصلحت دختر با تشخیص دادگاه صالح، البته طبق تبصره ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ولی می‌تواند اقدام به تزویج طفل نابالغ اعم از پسر و دختر بنماید با رعایت مصلحت او (مه‌رپور، ۱۳۸۴: ۵۵).

قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ با رویکرد رفع نواقص قوانین قبلی از طریق تعریف اصطلاحات و تصریح افعال و ترک افعال ناقض حقوق اطفال و نوجوانان و نیز تشکیل دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت.

می‌شود که والدین بر پایه اصل مصلحت‌محوری نباید اقداماتی را انجام دهند که کودک از بابت آن‌ها متحمل ضرر و زیان شده و سلامت جسمی، روحی و روانی او دچار خدشه شود، این مهم را می‌توان از ظاهر ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی استنباط نمود، آنجا که به پیروی از دیدگاه برخی از فقیهان معاصر، اشعار می‌دارد عقد نکاح دختر قبل از رسیدن به سن ۱۳ سال تمام شمسی و پسر قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی منوط است به اذن ولی، به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح (اصلاحی ۱۳۸۱/۰۴/۰۱)، چراکه عقد صغار نه تنها باید مبنی بر خالی بودن از مفسده و واردنشدن ضرر بر صغیر یا صغیره باشد، بلکه لازم است مصلحتی نیز عاید وی شود و یا چنانچه مفسدهای سلامت و تمامیت کودک یا منافع مادی و معنوی او را تهدید می‌کند، از وی دفع شود. به‌عنوان نمونه زمانی که ازدواج، رهایی از فقر را به‌دنبال دارد، همان‌گونه که در ادله فقهی نیز به کرات رفع عسر و حرج مورد تأکید واقع شده است، البته این نکته قابل تأمل است که در ماده مزبور اشاره‌ای به رشد کودک نشده است.

۵- پیشگیرانه از کودک‌همسری در حقوق کیفری

پیشگیری از لحاظ لغوی به معنی «جلوگیری» و «دفع» آمده است و پیشگیری کردن، یعنی مانع‌شدن (معین، ۱۳۸۱: ۹۳۳) که با مفهوم اصطلاحی آن در علوم جنایی هماهنگی دارد. پیشگیری امروزه در معنای «پیش‌بینی کردن» یا «آگاه کردن» و هشدار دادن» به‌کار می‌رود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۵: ۱۳۵). در اصطلاح، آنچه در ابتدا از این واژه برداشت می‌شده، به‌کارگیری اقدامات و تدابیر کیفری به‌منظور ممانعت از ارتکاب مجدد جرم توسط مجریان یا سایر افراد جامعه بوده و جوامع بشری برای مقابله با جرائم به‌طور عمده از مجازات‌ها استفاده می‌کرده‌اند.

۱-۵- پیشگیری اجتماعی

با در نظر گرفتن موازین علمی و مفهوم پیشگیری می‌توان اعمال روش‌های پیشگیرانه را در قالب استفاده از کیفر به‌عنوان سلاح بازدارنده از تکرار جرم یا وقوع ابتدایی آن توسط افراد ناکرده بزه، از طریق کارکرد ارعابی خود و با

برای ازدواج می‌باشد، یعنی نه تنها در کنار رسیدن به بلوغ جنسی و توانایی برای رابطه زناشویی و آمیزش قدرت اجتماعی برای تشکیل خانواده نیز ضرورت دارد، بلکه چون آغاز زندگی زناشویی با آغاز زندگی اقتصادی مستقل همراه است، شخص باید از قدرت اقتصادی لازم نیز برخوردار شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۳۶۷-۳۶۶)، یعنی رشد که از آن به عقل و قدرت تدبیر در امور مالی یاد می‌شود و یکی از راه‌های حصول آن آزمایش (اختیار) کودک است، به‌گونه‌ای که در مردان از طریق امتحان آن‌ها با معاملاتی که در شأن آن‌هاست و در زنان با آزمایش کردن آن‌ها در اموری همچون عدم اسراف و تبذیر، خیاطی و کارهای مرتبط با خانه‌داری است، ضمن این‌که متناسب با شأن آن‌هاست، صورت می‌پذیرد. این اساس از تلفیق بلوغ نکاح و رشد می‌توان بلوغ رشد را به اثبات رساند، یعنی زمانی که کمال قوای عقلی، فکری و استحکام قوای جسمی کودک به مرحله ظهور می‌پیوندد (اسلامی، ۱۳۸۶: ۵۵). بنابراین باید ظرفیت جسمانی و درک و فهم روانی ایده‌آلی به‌دست آید که شخص را آماده پذیرای زندگی مشترک و حقوق و تکالیف مهم آن نماید.

البته ناگفته نماند با عنایت به اوضاع و احوال اجتماعی و اقتصادی و حتی تعلیم و تربیت و وضع جسم و روحی و روانی کودک زمان رشد متفاوت خواهد بود، لیکن می‌توان گفت که چون حق مشارکت کودکان در اموری که به آنان مرتبط است و نیز احترام به دیدگاه‌ها و نظرات کودکان از اصول اساسی حقوق کودک است، تصمیم‌گیری در مورد ازدواج نیز مصداق مهمی از همین حقوق است و آینده و سلامت کودک را تحت تأثیر قرار دهد. از این‌رو می‌طلبید که نظرات کودک باتوجه به سن، رشد و بلوغ فکری او شنیده می‌شود.

نکته مهمی که در این میان قابل تأمل است، اصل رعایت عدالت، مساوات و عدم تبعیض، به‌عنوان یکی دیگر از وظایف اخلاقی والدین شناخته شده است که هیچ‌گاه پسر بر دختری یا فرزندی بر فرزندان دیگری مقدم نیست. خداوند در سوره نحل، آیه ۹۰ می‌فرماید: «به‌راستی خدا به عدالت و احسان و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد.» بر این اساس مستفاد

همسر، به لحاظ جسمی با خطراتی مانند پارگی اندام جنسی، زایمان زودرس، سقط ناخواسته جنین خونریزی شدید در دوران بارداری و تولد نوزاد کم‌وزن مواجه می‌شود و به لحاظ روانی نیز خطراتی نظیر، اضطراب افسردگی و وسواس برای او ایجاد می‌شود، بنابراین باید تمامی خطرات و مشکلات کودک همسری برای خانواده‌ها بازگو شود تا از طریق آگاهی و اطلاع‌رسانی به آن‌ها از به‌وجود آمدن این مسائل جلوگیری شود.

۲-۵- پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی بر این اندیشه استوار است که گذر از اندیشه بر عمل جنایی، نه تنها به انگیزه مرتکب، بلکه به خصوصیات وضعی نیز بستگی دارد. بنابراین با مدیریت محیط محدود ساختن فرصت‌های ارتکاب جرم می‌توان از ارتکاب برخی جرائم پیشگیری نمود. این هدف از گذر پیچیده کردن شرایط مادی ارتکاب جرم، افزایش احتمال دستگیری و کاهش منافع احتمالی محقق می‌شود (آقایگلویی و همکاران، ۱۳۸۰: ۷۶). بر همین اساس، اقداماتی از قبیل آمایش محیط شهر یا محله حمایت از بزه‌دیدگان بالقوه و یا افزایش مراقبت و کنترل، با رعایت حقوق بنیادین انسان‌ها توصیه می‌شود. برای اجرای احسن قوانینی که پیرامون کودک همسری تنظیم شده، باید مراکزی به‌عنوان نظارت و کنترل تأسیس شوند که به این کار اختصاص یابند. همچنین شعب خاصی از دادگاه‌های خانواده باید جهت رسیدگی به گزارشات و شکایات و اختلافات ناشی از پدیده کودک همسری تخصیص یابد.

۳-۵- ایجاد بازدارندگی کیفری

نقص در قانون درخصوص بازدارندگی از موارد عمده شکل‌گیری پدیده کودک همسری است. با در نظر گرفتن موازین علمی و مفهوم پیشگیری می‌توان اعمال روش‌های پیشگیرانه را در قالب استفاده از کیفر به‌عنوان سلاح بازدارنده از تکرار وقوع جرم از طریق کارکرد ارعایی استفاده کرد. درواقع باید برای جد و جد پدری که بدون توجه به مصلحت و شرایط مورد اشاره در قانون اقدام به تزویج کودکان خود می‌کنند، مجازات بازدارنده تعیین شود. یکی از متغیرهای سنگین در کودک همسری بحث، فقر، اعتیاد و ورشکستگی

بهره‌گیری از یافته‌های جرم‌شناسی پیشگیرانه به‌عنوان یکی از علوم مرکب تصور نمود. بدیعی است توسل به روش‌هایی غیر از اعمال کیفر که وصف پیشگیرانه دارند، با عنوان پیشگیری غیرکیفری یا اجتماعی از طریق استفاده از ابزارهای غیرقهرآمیز و با مشارکت عموم مردم و مداخله نهادهای دولتی و مدنی امکان‌پذیر خواهد بود، لکن به‌دلیل انحصار ابزارهای کیفری در دست دولت نهادهای مدنی و مردم قادر نخواهند بود مستقیماً از روش‌های کیفری جهت بازدارندگی توأم با ارباب جهت اصلاح و پیشگیری از وقوع جرائم بهره‌گیری نمایند (بیگی، ۱۳۹۰: ۵۶). یکی از مهم‌ترین انواع پیشگیری، پیشگیری اجتماعی است. پیشگیری اجتماعی بر مبنای رویکرد عوامل بزه‌کاری مبتنی است و به‌دنبال تعیین عوامل بزه‌کاری، سازمان‌دهی برنامه‌هایی به‌منظور مقابله با آن و تغییر شرایط اجتماعی - اقتصادی نامناسبی است که فرد در آن زندگی می‌کند و منشأ رفتارهای ضداجتماعی وی می‌شود. آموزش، حساس‌سازی و آگاه‌سازی مهم‌ترین پیشگیری اجتماعی در زمینه کودک همسری است. باید تمامی خطرات و مشکلات کودک همسری برای خانواده‌ها بازگو شود تا از طریق آگاهی و اطلاع‌رسانی به آن‌ها از به‌وجود آمدن این مسائل جلوگیری شود (احمدی، ۱۳۹۶: ۲۱۱). گاهی باورهای غلط فرهنگی و ترس از برچسب‌ها و تجرد قطعی سبب بروز کودک همسری شده است، در این تفکر خانواده‌ها نگران مجردماندن فرزندشان هستند و به‌همین خاطر ترجیح می‌دهد در سنین کودکی فرزندشان را وارد ازدواج کنند. غالب عوامل تأثیرگذار بر وقوع کودک همسری در بستر عدم آگاهی نسبت به پیامدها و آسیب‌های کودک همسری و فقدان آموزش‌های مربوط به ازدواج، مسائل زناشویی، تربیت فرزند روی می‌دهد، لذا پیرامون آموزش در مورد کودک همسری چندین راه وجود دارد: ۱- اجرای دوره‌های آموزشی خانواده‌ها در حوزه آسیب‌های اجتماعی؛ ۲- تهیه محتوای آموزشی در راستای پیشگیری از کودک همسری؛ ۳- باید با استفاده از مجموعه نظرات کارشناسی معضلات و نارسایی‌های موجود در حوزه آسیب‌های اجتماعی تشخیص داده شده و راهکارهای اجرایی نیز تدوین شوند (احمدی، ۱۳۹۶: ۲۱۱). لازم است خانواده مستعد کودک همسری به این شناخت برسند که کودک

دقیق احکام فقهی و حکومتی گامی مؤثر در جهت کاهش عوارض مضر این ازدواج‌ها برداشته شود.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نویسنده اول به‌عنوان نویسنده مسؤول و نویسندگان بعدی به‌عنوان همکار می‌باشند.

تشکر و قدردانی: لازم است از تمام کسانی که در تدوین این مقاله ما را یاری رسانده‌اند، قدردانی نماییم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- ابن قدامه، عبدالله (۱۴۰۳). *المغنی*. جلد دوم، بیروت: چاپ افست.

- احمدی، کامیل (۱۳۹۶). *طنین سکوت*. چاپ اول، تهران: نشر شیرازه.

- احمدی، کامیل (۱۴۰۰). «چالش‌های ازدواج زود هنگام کودکان در ایران از منظر حقوقی و دینی». *مجله مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۷(۲): ۲۸-۵۱.

- اسلامی، رضا (۱۳۸۶). *مقابله با سوءاستفاده و بهره‌برداری جنسی از کودکان راهنمایی برای حمایت از کودکان در ایران*، (مجموعه مقالات همایش حقوق کودک). چاپ اول، تهران: مرکز مطالعات حقوق بشر و انجمن علمی دانشجویی حقوق.

- اشتهازدی، علی‌پناه (۱۴۱۷). *مدارک العروه (اللاشتهاردی)*. جلد بیست‌ونهم، تهران: انتشارات دار الأسوه للطباعة و النشر.

- افتخارزاده، سیده‌زهرا (۱۳۹۴). «تجربه زیسته زنان در ازدواج زود هنگام». *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، ۲(۳): ۱۰۸-۱۵۶.

پدران است که برای رهایی از این وضعیت و رسیدن به پول حاضر به فروش کودکان خود می‌شوند، برای حل این مشکل باید قوانینی وضع شود که والدینی که کودکان خود را مجبور به ازدواج می‌کنند از امتیازات اجتماعی محروم کنند و یا حضانت کودک را از والدین بگیرند.

نتیجه‌گیری

ازدواج کودکان از سوی فقها پذیرفته شده است. عموماً فقها بر این باورند که ازدواج کودک با اجازه پدر و جد پدری جایز است، مشروط به این که مصلحت کودک در نظر گرفته شود و باعث مفسده نگردد. چنانچه شرایط مورد اشاره رعایت نگردد، ازدواج کودک باطل است. در حقوق ایران نیز ازدواج دختران زیر ۱۳ سال و پسران زیر ۱۵ سال ممنوع است. قانون مدنی ایران به تبعیت از دیدگاه غالب فقها، در شرایطی که اذن ولی به شرط رعایت مصلحت وجود داشته باشد، با تشخیص دادگاه صالح، ازدواج کودکان کمتر از سن تعیین شده را امکان‌پذیر می‌داند. باتوجه به تغییرات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی جوامع نسبت به قبل مسلماً عرف حاکم بر جامعه نیز تغییرات محسوسی نموده است که پذیرش موضوع تزویج کودک را با تردید مواجه می‌کند و اثبات رعایت مصلحت در تزویج کودک را بسیار دشوار نموده است. امروز نفس تزویج صغار در بعضی موارد خود خلاف مصلحت است، چراکه طبق نظر فقها ملاک تعیین مصلحت عرف و جامعه عقلاست. مهم‌ترین سازوکارهای پیشگیری از کودک‌همسری در حقوق کیفری شامل تعیین مجازات بازدارنده برای پدر و جد پدری در صورت عدم رعایت شرایط تعیین شده از سوی قانون و مهم‌تر از آن، پیشگیری اجتماعی شامل آموزش و آگاهی‌بخشی والدین است. به نظر می‌رسد دولت‌ها مهم‌ترین نقش را در از بین بردن زمینه ضرورت تزویج کودک می‌توانند ایفا کنند، به طوری که با تدوین سیاست‌ها صحیح در جهت آموزش والدین و فرزندان با ایجاد فضاهای آموزشی مناسب و زمینه تحصیل رایگان کودکان کم‌کردن هزینه زندگی، شناسایی اقشار کم‌درآمد و ضعیف جامعه نظارت بر صحیح اعمال شدن قوانین مربوط به ازدواج و بررسی دقیق ازدواج‌های زود هنگام از لحاظ مصلحت عنوان شده از طرف ولی است که لازم است که با رعایت صحیح قوانین و بررسی

- امراللهی نیا، مهدیه؛ هدایت‌نیا گنجی، فرج‌الله و حبیبی تبار، جواد (۱۳۹۹). «خاستگاه‌های خسارت معنوی ناشی از کودک‌همسری در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران». *مجله مطالعات فقهی حقوقی زن و خانواده*، ۳(۵): ۲۷-۷.
- انصاری دزفولی، مرتضی (۱۴۱۵). *کتاب مکاسب (لشیخ الأنصاری، ط - القديمه)*. قم: منشورات دار الذخائر.
- انصاری، شیخ مرتضی (۱۴۱۷). *مکاسب*. جلد دوم، قم: ناشر المؤتمر العالمي بمناسبة الذكرى المئوية الثانية لميلاد الشيخ الأعظم الأنصاری، الأمانة العامة.
- آقابیگی، عباس؛ رسول‌زاده طباطبایی، سیدکاظم و موسوی چلک، حسن (۱۳۸۰). *کودک‌آزاری*. چاپ اول، تهران: نشر آوند دان.
- بحرانی، یوسف (۱۳۶۳). *الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة*. جلد بیست و پنجم، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- بیگی، جمال (۱۳۹۰). *سیاست جنایی سازمان ملل متحد و ایران در قبال قاچاق اشخاص*. رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، تهران: واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
- چنانی، فاطمه؛ رضایی‌فرد، فاطمه؛ جلالی، فاطمه و جهانگیری، سارا (۱۴۰۱). «بررسی علل و آسیب‌های کودک‌همسری». *مجله مطالعات هنر و فرهنگ*، ۸(۲): ۷۸-۸۷.
- حر عاملی، محمد (۱۳۹۱). *تفصیل وسائل الشیعه الی التحصیل مسائل الشریعه*. جلد هفتم، چهاردهم، بیستم و سی و دوم، قم: المکتبه الاسلامیه.
- حسینی مراغی، میرعبدالفتاح (۱۴۱۸). *العناوین*. جلد دوم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- زیدان، عبدالکریم (۱۳۹۰). *الوجیز فی اصول الفقه*. قاهره: مؤسسه قرطبه.
- سبزواری، سیدعبدالأعلی (۱۴۱۳). *مهدب الأحکام للسبزواری*. جلد بیست و چهارم، قم: مؤسسه المنار دفتر حضرت آیة... .
- شبیری زنجانی، سیدموسی (۱۴۱۹). *کتاب نکاح*. جلد پنجم و دوازدهم، قم: مؤسسه پژوهشی رأی پرداز.
- شرتونی، سعید (۱۴۰۳). *اقرب الموارد*. جلد اول، قم: مکتبه آیة... مرعشی.
- طباطبایی حکیم، سیدمحسن (۱۴۱۶). *مستمک العروه الوثقی*. جلد چهاردهم، قم: مؤسسه دار التفسیر.
- طباطبایی یزدی، سیدمحمدکاظم (۱۴۰۹). *العروه الوثقی*. جلد دوم، بیروت: منشورات مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طبرسی، امین‌الإسلام فضل (۱۴۱۰). *المؤتلف من المختلف بین أئمة السلف*. جلد دوم، مشهد: انتشارات مجمع البحوث الإسلامیه.
- طرابلسی، عبدالعزیز (۱۴۰۶). *المهدب*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طوسی، محمد (۱۳۸۷). *المبسوط فی فقه الامتیه*. جلد چهارم و چهلیم، تهران: المکتب مرتضویه.
- طوسی، محمد (۱۴۰۹). *الخلاف*. جلد سوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طوسی، محمد (۱۴۱۴). *الأمالی للشیخ الطوسی*. قم: دار الثقافه.
- عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین (۱۴۰۳). *مسالك الافهام*. جلد اول، قم: چاپ افسست.
- عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین (۱۴۱۳). *مسالك الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام*. جلد سوم، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه.
- عاملی کرکی (محقق ثانی)، علی (۱۴۱۴). *جامع المقاصد فی شرح القواعد*. جلد اول، قم: مؤسسه آل البيت (ع).

- عاملی، یاسین (۱۴۱۳). *الاصطلاحات الفقهیه فی الرسائل العملیه*. جلد هشتم، بیروت: دارالبلاغه للطباعه النشر و التوزیع.
- عباسی سرمدی، مهدی و زنگی، عهدیه (۱۳۹۴). «بررسی سن کودک و آثار حقوقی آن از منظر اسناد بین‌المللی». *نشریه فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)*، ۲۰(۶۳): ۲۳-۴۱.
- علامه حلی، ابومنصورحسن (۱۴۰۳). *تحریر الاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیه*. جلد چهل و چهارم، قم: مؤسسه آل‌البتیت (ع).
- علامه حلی، حسن (۱۴۱۳). *قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام*. جلد دوم، قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- فخر المحققین، محمد (۱۳۸۷). *ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد*. جلد سوم، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- کلینی، محمد (۱۳۶۵). *الفروع کافی*. جلد پنجم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- محقق حلی، جعفر (۱۴۰۵). *شرایع السلام فی المسائل الحلال و الحرام*. بیروت: دار مکتبه الحیاه.
- معین، محمد (۱۳۸۱). *فرهنگ معین*. چاپ چهارم، تهران: انتشارات زرین.
- مفید، محمد (۱۴۱۰). *المقنعه فی الفروع و الاصول سلسله ینابیع الفقهیه*. جلد هجدهم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۰). *کتاب النکاح*. چاپ اول، قم: بوستان کتاب قم.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۴). *کتاب النکاح*. جلد دوم، قم: مدرسه امام علی بن ابی‌طالب (ع).
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۵). *أنوار الفقاهه - کتاب النکاح*. قم: انتشارات مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب (ع).
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۸). *احکام بانوان*. چاپ یازدهم، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی‌طالب (ع).
- منتظری نجف‌آبادی، حسین علی (۱۴۲۷). *معارف و احکام بانوان*. چاپ دوم، قم: انتشارات مبارک.
- موحدی لنکرانی، محمدفاضل (۱۴۲۱). *تفصیل الشریعه النکاح*. چاپ اول، قم: مرکز فقه الاثمه الاطهار (ع).
- موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۶۳). *تحریرالوسيله*. جلد دوم، چاپ اول، قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
- موسوی خویی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۰). *منهاج الصالحین*. جلد دوم، قم: نشر مدینه العلم.
- موسوی عاملی، محمد (۱۴۱۱). *نهایه المرام فی شرح مختصر شرائع الإسلام*. جلد اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- موسوی گلپایگانی، محمدرضا (۱۴۱۳). *هدایه العباد*. جلد دوم، قم: انتشارات دار القرآن الکریم.
- مهرپور، حسین (۱۳۸۴). *دیدگاه‌های جدید در مسائل حقوقی*. چاپ دوم، تهران: انتشارات اطلاعات.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین (۱۳۷۵). «پیشگیری از بزه‌کاری و پلیس محلی». *مجله تحقیقات حقوقی*، ۲(۲۵): ۱۲۹-۱۴۹.
- نجفی، محمدحسن (۱۳۶۷). *جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام*. جلد سی‌ویکم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نراقی، مولی احمد (۱۴۱۵). *مستند الشیعه فی احکام الشریعه*. جلد شانزدهم، قم: انتشارات مؤسسه آل‌البتیت (ع).
- وکیل‌زاده، رحیم (۱۳۸۱). «بررسی رابطه مصلحت با چند اصطلاح». *مجله علامه*، ۱(۳): ۲۸۲-۳۳۴.
- وکیل‌زاده، رحیم (۱۳۸۱). *مصلحت و جایگاه آن در حقوق اسلام*. چاپ اول، تهران: نشر مؤسسه تحقیقات علوم اسلامی انسانی.